

2. Az etika meghatározása, alapfogalmai és főbb területei.

- az **etika** a filozófia részterülete, **gyakorlati filozófia** → mi a filozófia? A filozófia nem más, mint egy hosszú ideje tartó párbeszéd a világ és az emberi lét alapvető kérdéseiről az ész szerint, egy ésszerű párbeszéd, amelyben az elmúlt 2500 év alatt nagyon sok értelmes ember mondta el a véleményét (és persze néhány kevésbé értelmes ember is). A filozófia **észtudomány**. A filozófiában a gondolkodó ész játsza a főszerepet. Az emberi észnek azonban vannak korlátai, amelyek egyben a filozófia korlátai is. A filozófia számos kérdésre nem tud végérvényes és egyértelmű választ adni. A filozofáláshoz nincs szükségünk többre, mint a józan eszünkre ahhoz, hogy filozofáljunk és a különböző filozófiai elméletekről véleményt alkossunk.
- A filozófia nem csupán **kulturális-történelmi érték**ként része az emberi életnek, hanem oly módon is, hogy mindannyiunknak van valamilyen saját felfogásunk a minket körülvevő világról és az életről. Mindannyian szoktunk a magunk módján a világról és az életről bölcselkedni, filozofálni, már gyermekkorunk óta. Talán kamaszkorunkban foglalkoztattak leginkább az olyan **kérdések**, mint: Miért létezik a világ? Miért vagyok én? Mi az értelme az egésznek, ha ugyan van értelme? Mi következik a halál után? Létezik-e Isten? Vajon szabadon cselekszem-e vagy nem is cselekedhetnék másként? Hogyan kellene cselekednem? Mitől leszek boldog? Mi a boldogság? Mi az igazság? Mi az igazságosság? Pontosan ilyen kérdések indították el régen, a kezdetekben, és indítják el ma is a filozófiai gondolkodást.
- **A filozófia ontológiai eredete:** a filozófia abból ered, annak köszönheti létezését, hogy az ember gondolkodó lény (nem csupán testi lény), hogy az ember tud önmagáról és a világról → honnan tud az ember önmagáról és a világról? → a hétköznapi **tapasztalat** révén: érzéki benyomások + a benyomások rendezése magunkban: tapasztalat → a tapasztalatot a **nyelv** segítségével tudjuk megragadni, kifejezni (a fogalom: „fogalma sincs róla”...) → **csodálkozás**, kíváncsiság: az ember még jobban meg akarja ismerni önmagát és a világot (az ember rájön, hogy mennyimindent nem tud még: a tapasztalat hiányosságának tudata, a **tudatlanság** tudata: kételkedés) → az ember félreteszi mindennapi teendőit és kérdez (ehhez is kell a nyelv): alapvető, átfogó **kérdések**: kérdések + a gondolkodásból születő **válaszok** → filozófia

- **A filozófia időbeli, történelmi kezdete:** mielőtt lett volna filozófia, az emberek elbeszélésekben, mondákban foglalkoztak az őket érintő alapvető kérdésekkel; az ilyen mondák: **mítoszok** (görög szó: „elbeszélés”), már a mítoszok is általános és alapvető, azaz filozófiai kérdésekre adtak választ, de a mítoszt nem észszerű érvelés, hanem a kijelentés, nem csak valóság, hanem fikció, mese is (együtt a kettő) → a mítosz: **tekintély** és **hagyomány** világa (tekintély: papok + Istenek, uralkodók, de elsősorban a hagyomány, szokás) → a mítosz **képekkel**, leírt eseményekkel ábrázolja, közli mondanivalóját, mint a filmek: a képeknek, eseményeknek szimbólikus jelentésük van, valamit jelképeznek; a mítoszok világával a mitológia foglalkozik (a legismertebb görög mítoszok: a Homérosznak tulajdonított, ill. általa közölt „Iliasz” és az „Odüsszeia”, i. e. 8. század); az európai filozófia az i.e. 6. században született Görögországban: tekintélyelvűség és hagyománytisztelet helyett → önálló, észszerű, azaz **racionális** gondolkodás; a kijelentés és elmesélés helyett → **érvelés**; a mítosz képes beszéde helyett → **logosz** (beszéd, gondolkodás, igazság, értelem stb.): a valóságot és az igazságot elvont fogalmakban ragadják meg (mit is értünk „fogalom” alatt?); lassú átmenet
- **A filozófia (+etika) elhatárolása a résztudományoktól:** a résztudományokat azért nevezzük résztudományoknak, mert vizsgálódásuk tárgya a tapasztalati valóság egy meghatározott részére korlátozódik: az ún. **természettudományok** a természet egy bizonyos részével foglalkoznak, pl. kémia, fizika, orvostudomány; az ún. **kultúrtudományok** a valóságnak azzal a részével, amit az emberi cselekvés és alkotás hoz létre, pl. történelem-, nyelv- és művészettudomány (az ún. **formális tudományok** tárgya pedig nem a tapasztalati valóság, hanem a dolgok közti elvont összefüggések, a dolgokat rendező elvek, nem a dolgok mibenléte, pl. matematika, logika)
- **résztudományok:** **1) empirikusak:** tárgyuk a tapasztalati, azaz empirikus valóság egy része, részterülete, ahonnan nem lépnek ki (nemcsak a természet különböző területeit nevezzük empirikus valóságnak, hanem ide soroljuk pl. a történelmi tényeket, a nyelveket, műalkotásokat, társadalmi struktúrákat és gazdasági folyamatokat is; a résztudományok leírják, rögzítik az empirikus valóság egy részét és feltárják az adott részterületen megfigyelhető ok-okozati összefüggéseket, méghozzá úgy, hogy empirikus tényeket más empirikus tényekre vezetnek vissza; **2) tematikusan redukáltak:** a vizsgálat tárgyát, témájukat leszűkítik, más szempontokat figyelmen kívül hagynak, méghozzá

azért, mert: **3)** egy bizonyos **módszerhez kötöttek**: mindaz, ami a meghatározott módszerrel nem tárható fel, az nem tárgya a vizsgálódásnak → példa: a biológia az élővilág leírására szűkíti vizsgálódását (nem törődik az élettelen világgal és az élővilág értelmével stb.), módszere: megfigyelés, leírás, osztályozás stb.

- **filozófia: 1)** a filozófia is a tapasztalatból indul ki, de nem marad meg az empirikus valóságnál, hanem a valóság feltételeit és alapját kutatja, azt, ami az empirikus valóság mögött, azon túl van; **2)** a filozófia nem részterületekkel foglalkozik, hanem az egészszel: az egész emberrel, az egész világgal és az egész értelmével, a filozófia nincs „bezárva” egy részterületre, hanem kívülről áttekinti az egész valóságot; **3)** a filozófia nem kötelezi el magát egy bizonyos módszer mellett, nem szabja meg előre, hogy hogyan közelíti meg témáját, hanem mindig nyitott marad új módszerek, újszerű megközelítések iránt → a filozófia a rész tudományokat áttekinti, összefüggésbe hozza, célokat jelöl ki.
- **A filozófia (+etika) elhatárolása a vallástól:** hasonlóan a filozófiához a vallás is a legalapvetőbb kérdésekre kíván választ adni, de a vallás ezt úgy teszi, hogy **1)** az önmagát kinyilatkoztató Istenre hivatkozik, vagyis arra, amit Isten magáról, az emberről és a világról mond; a vallás tehát arra épül, hogy Isten elmondja az embernek a legfontosabb dolgokat önmagáról, az életről és a világról (+a túlvilágról), az élet értelméről, arról, hogyan kell / lehet értelmes életet élni: ez az isteni **kinyilatkoztatás**; Isten irányít, nem az ember; Isten kijelentései nem kritizálhatók az emberi ésszel, mert túllépik azt, ami emberi ésszel megismerhető, felkutatható; Isten lényge nem érthető meg teljesen az ésszel, Isten meghaladja ez emberi elmét: **transcendens** (lat. valamin átlépni, túlhaladni); Isten kijelentései az egész emberhez szólnak, nem csupán az eszéhez, hanem érzelmeihez is → **2)** a vallás egy bizonyos kötődést, kapcsolatot jelent ember és Isten között, hiszen Isten adja az embernek (és a világnak) az értelmét, Isten a végső értelemadó alap, ami meghatározza az ember életét és szemléletét a világról, világképét; az ember Istenhez való kötődése: **a hit**, hogy az ember hisz Istenben és hisz Istennek, vagyis elhiszi Isten szavát, a kinyilatkoztatást és ez lesz életének az értelemadó alapja, az ember bízik Istenben, rábízta magát Istenre; → noha a vallás több, mint amit az ésszerű gondolkodás fel tud kutatni, a vallásban a hit és a bizalom mellett helye van az észnek is: a **teológia** a hittel foglalkozó tudomány (reflexív): az ész eszközeivel vizsgálja a hitet és Isten beszédét, de a kinyilatkoztatást nem vonja kétségbe, hanem alapként elfogadja; a **filozófia** a

vallással szemben kizárólag észtudomány, kizárja azokat az állításokat, amik nem igazolhatók egyedül az ész segítségével → a teológiában a vallás és a filozófia kiegészíthetik egymást; **példa**: keresztény hit: Jézus Krisztus Isten fia, amit mond: Isten beszéde, kinyilatkoztatás: Biblia

- **A filozófia (+etika) elhatárolása a művészettől:** mint a vallás és a filozófia, a maga módján a művészet is hozzájárul ahhoz, hogy a világban eligazodjunk, ráébredjünk az igazságra és az empirikus valóság feletti dolgokról gondolkodjunk (metafizika); a filozófia az ésszerű gondolkodás segítségével keres válaszokat, a művészet az érzékelhető műalkotáson keresztül kérdez és válaszol az embernek; a filozófia elméleti síkon fogalmaz meg általános és átfogó válaszokat, a művészet a konkrét, kézzelfogható műalkotásban jeleníti meg válaszát és egyben a szépségre törekszik → kölcsönhatás a művészet és a filozófia között, az irodalomban gyakran átfedés is
- összefoglalva: **a filozófia =** észtudomány, alaptudomány, egyetemes-átfogó tudomány és kritikai-megkérdőjelező tudomány
- a filozófia alapkérdései = ágazatai: **a) elméleti filozófia:** kérdései: Mitől létezik a világ? (lételmélet) Mi az igazság? (ismeretelmélet) Melyek a következtetéses gondolkodás formai feltételei? (logika) Milyen az ember? (filozófiai antropológia) **b) gyakorlati filozófia:** Mi a szép? (esztétika) **etika:** Hogyan cselekedjünk? Milyen cselekvés helyes? Hogyan intézzük közös ügyeinket? (politikai filozófia)

Etika = gyakorlati filozófia, kérdés: Hogyan cselekedjünk? Mi a helyes cselekvés?

eudaimonista szemszög: cél a boldog élet; **morális** szemszög: cél a helyes élet; a boldog és a helyes élet közötti viszonyt alapvetően kétféle módon határozzák meg: **1)** erkölcsileg az helyes, ami boldoggá tesz (hedonizmus, utilitarizmus) vagy: **2)** a helyes erkölcsi viselkedés szükségszerű – de nem mindenképpen elegendő – feltétele a (földi) boldogságnak → erre majd később kitérünk...

- **etika** (gör. ethos: legelő, lakóhely, hagyomány, szokás, emberi viselkedés, jellem) = **erkölcsstan**, az erkölccsel, morállal foglalkozó tudomány: az erkölcs értelmezése, erkölcsi problémák azonosítása, a helyes erkölcs megalapozása → nem csak leíró (deskriptív), hanem előíró (normatív) tudomány: általánosan belátható, érvekkel megalapozott erkölcsi tételek kíván felállítani, tehát a szubjektivitásból való kilépésre, objektív, általános érvényű erkölcsre törekszik (az értelem által) → **etikus** = az erkölcsstannak megfelelő; etika ≠ **szociológia**: leíró rész tudomány, tárgya az emberi közösség, társadalom és az egyén viszonya a közösségek, pl. milyen elvárások és viselkedésformák figyelhetők meg a társadalomban? etika ≠ **pszichológia**: leíró rész tudomány: tárgya az ember lelki világa, az emberi lélek, pl. hogyan jönnek létre különböző lelki állapotok? melyek az emberi cselekvés belső mozgatórugói? → a vizsgálódás tárgyát nézve nagy átfedés van az etika és a szociológia, pszichológia között, a fő különbség: az etika előíró tudomány, amely viszont támaszkodik a szociológia, pszichológia meglátásaira, adataira
- **morál** (lat. mos, pl. mores: az Istenek akarata, szokás, hagyomány) = az **erkölcs** területe, az, ami az erkölcshez tartozik: egyéni erkölcs és közerkölcs; **morális** = az erkölcs területéhez tartozó → semleges kifejezés = erkölcsi, ≠ erkölcsös vagy jó; pl. morális kérdés, probléma
- **moralitás** = az egyén erkölcsi mércéje, az egyes ember lelkiismeretéből, vagyis meggyőződéséből fakadó erkölcsössége: ez a mérvadó a gyakorlatot, a cselekvést illetően és nem az etika, amely csak tudomány
- (szociális) **ethos** = erkölcsi normák összessége, **közerkölcs** (egy adott társadalomban), mindaz, amit erkölcsösnek ítélnék meg egy csoporton belül: kollektív erkölcs; az etika mint erkölcsstan az ethoszt, a közerkölcsöt is kritika alá vonja, megvizsgálja, hogy helyes-e (**példa**: a „női körülmetélés” gyakorlata főleg afrikai országokban: a külső női nemi szerv durva csonkítása: a művelet során a csiklót és a szeméremajkakát részben, néha teljes egészében levágják, hogy „a

nő ne élvezze a szexet és ne akarjon hűtlen lenni“, Kenyában a 4-12 éves lányok 98%-ának eltávolítják a klitorisát, kb. 140 millió ily módon megcsönkített nő él a világon, gyakran érzéstelenítés és a használt eszközök sterilizációja nélkül → súlyos egészségi és lelki károk okoz a közösség hagyománya, ethosza)

- **a) az ethosz** (közserkölcs), **b) az etika** (erkölcstan) vagy **c) moralitás** (egyéni erkölcs, lelkiismeret) alapján → a **moralitás** nagyon változó: óriási különbségek vannak az egyes emberek erkölcsi felfogása, lelkiismerete között, az emberek szocializációjától, (vallásos, képzettségbeli) háttérétől és élettapasztalataitól függően; az **ethosz** a moralitásnál stabilabb, de még mindig meglehetősen változó: egy adott társadalmon belül egymást váltó vagy párhuzamosan érvényes (bizonyos társadalmi csoportokban mérvadó) divatok, trendek, irányzatok, különböző társadalmak között pedig teljesen eltérő, sőt ellentétes ethoszok vannak érvényben; az **etika** kevésbé változó, de mégis mindig fejlődik és különböző nézetek állnak egymás mellett vagy egymással szemben: az etika része az etikai vita, diszkurzus, a különböző nézetek ütközése; azonban számos kérdésben (pl. a női körülméletelés kérdésében) majdnem teljes egyetértés van → az etika hatással lehet az ethoszra és a moralitásra, noha ezek az etika kiindulópontját is képezhetik, de az etika ezeket kritikus vizsgálat alá kell, hogy vesse; az ethos és a moralitás között összetett kölcsönhatások vannak
- **morál ≠ technika**: az etika a helyes cselekvésről szól: mit jelent az, hogy „helyes”? → **technikailag helyes**: a cselekvés közvetlen hatását tekintve, célszerű, a szaktudásnak megfelelő, szakszerű: hogyan kell helyesen lámpát szerelni (villanyszerelő), hogyan kell egy hidat helyesen megépíteni (építész), hogyan kell helyesen atombombát építeni (fizikus), hogyan kell helyesen eltávolítani egy emberi testrészt (orvostudomány) → ezek nem erkölcsi, nem morális kérdések, az etika ezekkel nem foglalkozik, hanem az egyes rész-, ill. szaktudományok; **morálisan helyes**: a cselekvést átfogó összefüggésbe helyezve, általában, minden releváns körülményt figyelembe véve, a józan, vagyis elfogulatlan emberi ész tükrében: helyes-e lámpát szerelni – pl. ha életet kellene menteni? helyes-e hidat építeni az adófizetők pénzéből – ha nincsen rá szükség? helyes-e atombombát építeni – ha a végén még le is dobják és a pénzből éhezőket lehetne etetni? helyes-e eltávolítani egy emberi testrészt – ha testi és lelki károkat okoz? → 3 féle alapon lehet válaszolni: a, b, c:

- **morál ≠ konvenció**: a konvenció magában foglal az ethoszon túl olyasmit is, mint: illem, jóneveltség, szokás, hagyomány, sőt az is, ami technikailag helyes → ezeknek gyakran van morális (erkölcsi) vonatkozásuk is: pl. hogyan köszönök valakinek? tiszteletben tartom-e az illem szabályait evés közben? megköszönöm-e azt, amit kaptam vagy értem tettek? de: pl. a tegezés, magázás vagy egy boríték megcímezésének módja alapvetően, lényegét tekintve nem morális kérdés, hanem tiszta konvenció → átmenet a technikailag helyes kérdéséhez: milyen írásjeleket, szóbeli és gesztusbeli jelzéseket kell használni a társadalmi kommunikációban? a helyesírás, előkelő viselkedés, végzettség, egy bizonyos társadalmi réteghez való tartozás önmagában nem morális kérdés, de felruházhatók morális relevanciával, jelentőséggel, ha ezeket összekötjük morális tartalmú kijelentésekkel (értékítéletekkel), mint pl. buta, lusta, faragatlan, bunkó – ezeket a jelzőket nem semleges szavakként szoktuk használni, hanem lenézően, szemrehányóan; a tiszta konvenció – társadalmi egyetértéssel – megváltoztatható úgy, hogy a változtatásnak nincs erkölcsi, morális jelentősége: tegeződés (az angolszász nyelvterületen) és magázódás, boríték megcímezése (itthon és máshol), új nemzeti ünnep kitűzése és megünneplésének módja
- → a **morál** tárgya az emberi **cselekvés**, ill. nem-cselekvés, **mulasztás** (elmulasztott segélynyújtás) – és közvetve az emberi cselekvéssel létrehozott és emberi cselekvés útján megváltoztatható **állapot** (gazdag elit, szegény tömeg), szociális **struktúra** (fehér- és feketebőrűek faji megkülönböztetése, családon belüli kényszer) → megkülönböztetés: egyes személyek cselekvése a moralitásuk alapján: **individuál-etika**; vagy több személyt érintő cselekvés ill. közös, kollektív cselekvés társadalmi képződményeken keresztül (pl. állami szervek, törvények): **szociál-etika**, társadalometika → az igazságosság kérdése (pl. javak elosztása, intézmények működése, jogok) → **morálisan helyes ≠ legális**, azaz jogszerű; **erkölcs ≠ jog**: a jogszabályok akár erőszakkal is kikényszeríthetők, a jogszabályok betartását, érvényesítését szolgálják az erőszak-szervezetek (rendőrség, büntetés-végrehajtás) és az igazságszolgáltatás, a jogszabályok megsértését általában szankciókkal, büntetésekkel súlytják; az erkölcsi normák betartását nem felügyelik állami-intézményi szinten, az erkölcsi normák a lelkiismeretünkhöz szólnak, az egyéni moralitásunkhoz címzett felszólításnak tekinthetők; a legfontosabb erkölcsi normákat (ilyen pl. az ölés és a lopás tilalma) átültették a jogrendbe is, tehát a fontos erkölcsi normák betartását jogszabályok

védik → a jogrend alapját az erkölcs képezi: az erkölcs (etika) alapján ítéljük meg, hogy mely normákat, szabályokat kellene jogszabályként állami szinten számonkérni, megsértésüket büntetéssel szankcionálni; az erkölcs alapján ítéljük meg azt is, hogy mely jogszabályok helyesek ill. helytelenek, igazságosak ill. igazságtalanok

- az **etika** felosztása: **ágazatai** és főbb **kérdéskörei**:

a) általános vagy alapvető etika:

- filozófiai antropológia
- az emberi egzisztencia célja, értelme (eudaimonológia)
- erkölcsi javak és értékek: megalapozás (axiológia)
- a lelkiismeret (syneideziológia)
- az emberi cselekvéstan
- kötelességek (deontológia)
- erények (aretológia)
- az erkölcsi felelősség

b) specifikus vagy alkalmazott etika:

- politikai és jogi etika (individuális és intézményi etika)
- gazdasági etika
- ökológiai etika
- bioetika
- orvosi etika
- technikai etika
- médiaetika